

Nagy Zoltán:
Dunántúli cseréppipakészítő műhelyek és termékeik
a XIX. században
Fontes Castriferriensis No 1. Szombathely, 2001

Városlódról 52. 54. 56. oldal

A pipa.

„A pipa eszköz a dohányzáshoz, mely használatának helyéhez és idejéhez mérten a legkülönbözőbb alakban és nagyságban készült. Részei: a tulajdonképpeni pipa - gyakran fődéllel és az alsó részen bagólégyűjtővel - melybe a dohányt tömik, és a szára, mely a dohány füstjét a szájba vezeti. A pipát leginkább fából, agyagból, tajtkőből, porcellánból, a szár meggyfából vagy egyéb fából, szopókáját - a szár felső részén, a szíváshoz - szaruból, csontból, borostyánból készítik." (Pallas, 1893. 9. p.)

A Kapuvári Rábaközi Múzeum agyagpipái közül néhány szép pápai Boscowitz darabon (LXVI.t. Kv. 1-3, K6) kívül egy remekbe szabott ritka gyöngysordíszes, fehér Városlődön gyártott kávéházi pipát is sikerült lerajzolnunk (LXVII. t. Kv. 1). A szakirodalmi adatok összességét tekintve azt tapasztaljuk, hogy lényegében tekintve az agyagpipa készítés munkamenete és módja az évszázadok során alig változott, bárhol is fogtak hozzá, csupán a technológiai fejlődést követően a gépesítés foka növelte a termelést az egyes műhelyekben. Olvasmányainkból kitűnik, hogy a pipakészítés ott vert tartósan gyökeret

..... Pápa, Városlőd,.... - ahol könnyen elérhető módon jó minőségű alapanyaghoz, azaz finom, könnyedén megmunkálható, préselést jól tűrő agyaghoz jutottak. Néhány darabon megfigyelhetjük, hogy a bepecsételést aranyozták. (Pápa, Boscowitz) A kaolinból készült, fehér pipák viszont teljes egészében hiányoznak. Mely alól kivételt képeznek a XX. század fordulóján, Városlődön. Boscowitz Sámuel által készített kávéházi pipák.

Nagy Zoltán:
Dunántúli cseréppipakészítő műhelyek és termékeik
a XIX. században
Fontes Castriferriensis No 1.
Szombathely, 2001

Városlódról 52. 54. 56. oldal

Pipakészítés: 33. oldaltól.

A kitermelt agyagot gondos iszapolással készítették elő a formázásra. A teljesen folyóssá tett anyagot egy télen át fakádban szikkasztották, majd több szűrőn át eresztve megtisztították. Ekkor kellett eltávolítaniuk a „veres parazsat” és a kisebb-nagyobb kavicsokat, mert ezektől teljesen mentesnek kellett lenni az előkészített agyagnak. Az iszapolt, szikkasztott, vasrúddal megdagasztott „karmolászott” agyagból téglányi darabokat vágta ki. Kaparókéssel leveles darabokra metélték, majd kevés vízzel képlékeny tömbbe formálták.

A kimunkált agyagból a „pipacsináló mester” munkába vett egy kis darabot, azt sodrás által rúd vagy hurka alakúvá nyújtotta meg. Ebből az agyagból 24-28 darabot - két tucatnyit - kisodort, amit gúlába összerakott. A fél-egy óráig pihentetett agyagból aztán elővett egy „sodrást”, és belétette a fából készült facsapot, vagy szarudugót, majd derékszögbe hajtotta a hurkát, két oldalánál benyomta és betette a pipaformába. Mielőtt ezt a műveletet elvégezte volna, lenolaj és petróleum keverékével bekente az agyaghurkát, hogy ne ragadjon bele a préselőformába.

Ezek a formák általában sárgarézből készültek, de használtak ónbetétes fa, gipsz, bronz sőt öntöttvasból gyártottakat is. Ezek a két félből álló pipaformák, melyekbe esetenként a minta is be volt már vésve, kis pálcikákkal illeszkedtek össze. Ha a pipakészítő présgéppel nem rendelkezett, vagy csavaros prést sem használt, akkor egyszerűen az agyaggal megtöltött mintát térde közé fogta, s ott azt erősen megszorította. Ezután egy nyeles dugóval kialakította a pipafej üregét, majd a megformált pipát a lyukszűrő drót segítségével kivette a formából. Ezt követően késsel, vagy szabadkézzel le kellett pucolnia, a két fél forma összeilleszkedési helyein kitüremkedett sorjáktól meg kellett szabadítani. A végső simítást egyesek pipakefével, ecsettel végezték, simára simogatva a pipa nedves felületét, majd következhetett a mesterjegyek beütése.

Amennyiben a pipák mintások lettek, úgy a „figurák, tájképek” már a formába eleve be voltak gravírozva. Ha ezeket még tovább akarták díszíteni, úgy mintázófákkal, vasakkal vagy rezekkel akár ki is cifrázhatták. A finom, igényes pipákat „megüvegezték”, azaz egy üvegpálcával vagy polírkövel, esetleg nyéllal ellátott achátkövel, agancsdarabbal, vagy állati foggal polírozták, hogy az így kezelt pipák bársonyos fényűvé váljanak égetés után. E műveletet követően a kész pipákat szeges -állítóra téve árnyas helyen néhány napig szárították. Ez a szárító alkalmatosság lényegében egy négyszög alakú deszkalap volt, mely sűrűn be volt verve méretes szegekkel. Egymástól olyan távolságra álltak a szegek, hogy a szájukkal lefelé fordítva rájuk akaszthassák a nyers pipákat úgy, hogy egymáshoz ne érjenek. Debrecenben egy ilyen szárítódeszkára 105 szeg volt verve, melyre ugyanannyi pipa került, mert „rendesen 100 darab volt számos, 5 romlásra volt hagyva”, azaz az 5 %-os selejt a termelésbe - a tapasztalati úton - már eleve be volt számítva. Ezt a gyakorlatot figyelembe véve könnyen ki tudjuk számítani azt, hogy a földbe került minden öt selejtes pipadarabhoz 100 ép tartozhatott. E számításból pedig közvetett úton néprajzi egy-egy műhely évi termelése is kiszámítható.

A pipák égetését katlanban vagy kemencében végezték. Adatok bizonyítják, hogy a XIX. század elején Bonyhádon Marcus Saurvein pipakészítő mesternek, - ki 5 legénynek adott kenyeret -, olyan égető kemencéje volt, melyben egyszerre 500 darabot tudtak kiégetni (Forrás: 4.).

Az agyagpipákat a legegyszerűbb fazekas kemencében is jól ki lehet égetni. A kerek aljú, hajlott oldalú, nyitott tetejű, földdel kitapasztott fenekű kemencében két ajtót vágtak egymással szemben, hogy megfelelő légáramot biztosítsanak. A tűzálló agyagból készült állványokra helyezett pipákat a tűztérbe helyezve gondosan körülrakták tűzifával. Néhány óráig lassan tüzeltek, majd fokozatosan 1.000 C°-ra melegítették a kemencét, így biztosították a kiégetéshez szükséges megfelelő hőt. Egyesek kiégetés előtt a pipákat fehér méhviaszból készült „firmájsz”-szal - szappan, víz, gumitragan keverékével - kenték be, majd puha ronggyal fényesítették, hogy szép, bársonyos fényt kapjon. A piros, terrakotta pipákat is fényezték. A méhviasz kezeléssel azt érték el, hogy nemcsak szép fényes, hanem tapintásra is kellemes lett az agyagpipa. A pettyezést pedig úgy készítették, hogy a pipát korompéppel bekenték, és csak ezután égették. Ha kívülről színezní akarták a pipákat, úgy alkoholban oldott sárga, piros, zöld, barna, fekete festékekkel kezelték azokat. Néhány helyen a pipákat agyaggal bevont, dróthálóval befont edénybe tették, melybe fűrészpórt szórtak, majd fával fűtött, lefolyt kemencében égették ki. A fekete pipák barna-fekete színét a fűrészpórt füstjétől kapta, de hogy még sötétebb legyen szalmalángon füstölték is azokat.

A finomabban iszapolt agyagpipák vízállóságának fokozására szolgált az agyagmázak használata. A máz egészen finoman iszapolt agyag volt, melyhez szódát, hamuzsirt, bóraxot adagoltak. Ez a bevonat kiégetés után szép üvegfényűvé tette a pipákat. A mázat vagy természetes színében - fehér, barnás, mélyfekete - alkalmazták, vagy a színtelen máz alatt földfestékek is használtak. Az ólommmázzal bevont pipákat éppúgy égették ki, mint a fazekakat. A földből előkerült agyagpipák minden kétséget kizáróan formában préseltek voltak, hiszen a sorják eltávolításának nyoma a felületeken látható. Kevés számban, de előfordulnak vörösre festett példányok, és olyanok is, melyen a viaszolás nyomai látszanak. A magas fényt biztosító polírozást és a különböző mázak alkalmazását is tanulmányozhatjuk a feltárt leleteken. A megvizsgált többszáz pipa közül a kor divatja szerint fele fekete, míg másik fele terrakotta volt, melyek közül néhányat márványoztak, batikkal díszítettek. Megfigyelhettük azt az igyekezetet is, hogy a pipatesteket pecsételő benyomott díszekkel a tucatárukat egyedivé próbálták tenni, hogy a vásárlónak számáraminél nagyobb kínálatot tudjanak biztosítani.

„Az 1900 táján alakult pipagyár helye a felső temetővel szembeni hátsó dombon lévő épületben volt. Az agyag feldolgozása a nagypincében történt. A gyár hazai terméként fehér, terrakotta, valamint feketére égetett selmeci

mintára készített pipákkal kereskedett. Az emlékpipák IV. Károly megkoronázása alkalmából és államalapító királyunk szentté avatásának emlékünnepére készültek Boscowitz Sámuel pápai, városlódi pipagyárában. A pipákon kívül kályhacsempéket, edényeket, kisebb használati tárgyakat is készítettek a jó minőségű városlódi agyagból. 1944-ben szűnt meg részben Boscowitz Sámuel halálával, részben a zsidók üldözése következtében. Fiát, aki hivatva lett volna a gyárat vezetni deportálták.”

Frey Mátyás: A Városlódi plébánia és a falu története. 24. oldal.